

La dècada prodigiosa a la Ciutat Maragda

Josep Lluís i Rodolf Sirera

Universitat de València

Se'ns ha demanat una reflexió —i una reflexió *crítica*—, sobre l'estat del teatre al País Valencià durant els últims anys. I cal dir, d'antuvi, que es tracta d'una petició que no ens sobta per la seua originalitat perquè, de forma individual o conjunta, venim publicant opinions i anàlisis sobre el tema durant els darrers quaranta anys. Reflexions i anàlisis que, a més a més, creiem sincerament que tenen encara prou vigència: perquè si la caiguda de l'Imperi Romà no va ser un fet puntual sinó, en realitat, un lent declivi de segles, l'estat actual del teatre valencià no és sinó fruit d'una sèrie continuada de dimissions i renúncies que les institucions públiques han anat imposant-nos des de fa temps i que la professió, molt majoritàriament, ha anat acceptant amb resignació (fins fa quatre dies, almenys); tot això enmig la indiferència que la societat valencià ha mostrat tradicionalment per la cultura en general i pel teatre molt en particular.

Si hem, doncs, acceptat de participar-hi en aquest monogràfic no és perquè pensem que ara tenim alguna cosa realment nova a dir, ni perquè ens considerem posseïts de cap mena d'esperit profètic o messiànic. Tot simplement ho fem perquè des dels ja reculats temps que Xavier Fàbregas ens va posar en contacte amb l'Institut del Teatre i tot el que representava per al teatre català, sempre hem admirat el paper cabdal que aquesta institució, educativa i d'investigació, tenia i té (sobretot: té) per al manteniment del to vital del teatre a tot l'Estat espanyol. Fins i tot, gosàriem de dir una *boutade*: el declivi del teatre valencià actual començava el 1979, alhora que neixia la primera institució del teatre públic valencià (els Teatres de la Diputació); i això ho diem perquè la Diputació valenciana, al costat de molts encerts, va cometre una important errada: bandejar el projecte de crear a casa nostra una institució semblant a l'Institut del Teatre. Aquesta mancança, pel que significava de renúncia a una plataforma sòlida de formació, reflexió, investigació i crítica del teatre nostrat, al marge de les vicissituds polítiques, ha pesat sens dubte en l'actual fragmentació i debilitat del sector teatral valencià enfront del poder.

Però aturem-nos, no paga la pena anar-hi més lluny. Al remat, el que se'ns demana és tan sols una reflexió sobre la situació als darrers anys, a la darre-

ra dècada per a ser més exactes. Ja hi haurà, pensem, lloc i ocasió més adient per fer-hi història-ficció i plantejar-nos què hagués succeït al teatre valencià si en comptes de començar a bastir la casa per la teulada, ho haguéssim fet pels fonaments.

Una contextualització especialment necessària

La darrera dècada, hem dit, la del 2001 al 2010. Uns anys que, des del punt de vista subjectiu, se'ns han fet als valencians feixugament eternals, i on —com en els pitjors malsons— s'hi barregen *déjà vus* amb situacions absurdes viscudes amb absoluta naturalitat, tot creant un temps històric que situa el nostre País, i els seus ciutadans, en un món poc menys que al marge de la realitat. Un País Valencià digne èmul del País d'Oz, on els ciutadans, de forma majoritàriament absoluta, ens concentrem delerosos a la Ciutat Maragda perquè els nostres màgics tutelars (*San Paco Camps, Santa Rita Barberà, San Carlos Fabra, San Alberto Fabra, etc.*) ens proporcionen les salvífiques ulleres (la Fórmula 1, la Copa de l'Amèrica, *Terra Mítica* —quin nom més premonitori! —, l'Aeroport de Castelló, la perllongació del Passeig de Blasco Ibáñez pel mig del Cabanyal, l'«Agua para todos»...) que ens atorguen pau d'esperit i ens ratifiquen en la idea que els valencians som els millors perquè no debades vivim en la millor terra del món.

Les ulleres, sens dubte, ens ho fan veure tot de color verd esperançat, però la realitat és que, fora dels murs d'aquest *Mundo Ilusión* (un altre dels invents de la nostra colla de màgics), les bruixes del Nord, de l'Est, del Sud i de l'Oest, continuen fuetejant-nos amb tota mena de desgràcies: corrupció institucionalitzada i generalitzada, *meninfotisme*, crisi econòmica, atur galopant, una de les majors taxes de fracàs escolar de tot l'Estat espanyol, i un llarg etcètera.

Enmig aquest panorama, per cert, cal reconèixer que els Senyors de la Ciutat Maragda han sabut fer de la cultura un instrument que ens ajuda a ser feliços, molt feliços, perquè han estat capaços d'assolir, en el camp cultural, una mena de *quadratura del cercle* digna d'un número de prestidigitació. I és que han aconseguit fer compatibles la lluita per la *modernitat* cultural (no entrem en si és més o menys epidèmica), amb la producció de grans esdeveniments culturals i pseudoculturals, realitzats a cop de talonari, i amb l'exaltació, alhora, d'una cultura per a les *masses*, decimonònica i tronada.

No cal ni dir que la gran majoria dels valencians, tan acostumats a la *diglòssia lingüística* han acceptat amb anàleg entusiasme la *diglòssia cultural*

que els màgics-bruixots del País d'Oz ens fan empassar com a Programa Cultural del partit en el govern. Una diglòssia cultural on es combina, en l'estrat superior, el gaudi de les manifestacions més avantguardistes amb les que podríem qualificar com a pròpies d'una cultura *clàssica* (amb incursions cap a la hibridació entre aquests dos tipus de propostes). En l'estrat dominat, al seu torn, la combinació es donarà entre manifestacions *subculturals* i la tradició folklòrica autòctona.

Així, els consumidors valencians de cultura hem assistit embadalits durant aquests darrers deu anys a exhibicions *avantguardistes* gràcies a esdeveniments com la Biennial de València (ja traspassada, per sort) o el Festival Veo, mentre que —amb idèntic entusiasme— hem admirat la solidesa *clàssica* de les grans òperes representades al Palau de les Arts o de macroexposicions com la de Joaquín Sorolla. La quota de *fórmules híbrides* la trobaríem ací, per exemple, en les posades en escena d'algunes òperes a càrrec —com no! — de La Fura dels Baus. Paralelament, la majoria dels valencians continuem gaudint amb concerts de tall obertament comercial (res a veure amb el FIB de Benicàssim), o amb activitats culturals sorgides al caliu de manifestacions festives i festeres com ara les Falles o les Festes de la Magdalena castellanenca; manifestacions culturals, per cert, que se situen clarament al marge de la resta de les activitats anàlogues, de forma que podem parlar de *teatre faller*, *música fallera*, etc., com a realitats independents, perquè en aquests termes allò important no és pas el substantiu sinó l'adjectiu.

Tot l'anterior no cobra el seu sentit ple, és clar, si oblidem que, per a la societat valenciana, la cultura en qualsevol de les seues manifestacions no passa de ser un element secundari on factors, que són substancials per a l'assentament de la cultura en les societats avançades, no són pràcticament presos en consideració pels governants valencians. Per entendre'ns: en el discurs del poder valencià no trobarem gaires referències al que la cultura significa com a motor econòmic i de desenvolupament de l'I+D+i. I és que, per moltes manifestacions culturals avantguardistes o postmodernes que es propicien des de les institucions, el concepte de cultura que barallen els nostres governants és un concepte substancialment decimonònic: *diversió i entreteniment* per a les classes subalternes i *gaudi estètic* per a les capes dirigents. Una solució, sens dubte, que bandeja tot el que de problematitzadores, d'engrescadores i de dinamitzadores tenen les manifestacions culturals en la societat contemporània... més enllà dels murs de la Ciutat Maragda, és clar.

El teatre valencià dins el seu context

Arribats en aquest punt, cal preguntar-se ara de quina forma es veu afectat el teatre valencià de començaments del dos mil pel context així descrit. Afectació, tot siga dit, que s'estén no sols a la producció teatral en sentit estricte sinó també a les infraestructures específiques que li donen suport. Començarem, precisament, la nostra reflexió per aquest darrer aspecte, per cloure amb la nostra visió de les aportacions que més poden interessar-nos dins el panorama teatral valencià actual. Reflexió, no ho oblidem en cap moment, subjectiva i, per això mateix, *sense cap pretensió de ser vertadera*.

Des del punt de vista de les infraestructures teatrals, el primer que ens copsa dins el teatre valencià és l'apropiació per part dels seus actuals gestors del que eren les línies de força de la política teatral dels vuitanta i primers noranta. I és que, malgrat tota la literatura que, a mitjans de l'última dècada del segle passat, va produir la dreta sobre la necessitat d'acabar amb l'abassegador pes del teatre públic i, de forma paral·lela, l'inehlludible impuls que calia donar a la iniciativa privada (pensem, si més no, en els documents i reflexions que sobre el teatre va promoure per aquells anys la FAES); malgrat això, diem, als pocs mesos de fer-se el PP amb el govern al País Valencià, ja s'havien arraconat els plans privatitzadors i s'havien descobert els grans avantatges que per al poder té un sector públic hipertrofiat, i sense mecanismes independents de control o, si de cas, fortament mediatitzats pel mateix poder.

Conseqüència de l'anterior va ser la utilització de les polítiques d'ajuts i subvencions com una eina per acallar veus crítiques i comprar afalacs i, sobretot, complicitats. És cert que durant alguns anys encara va ser possible establir ponts de diàleg amb alguns gestors teatrals: amb Juan Alfonso Gil Albors, Joaquín Hinojosa i, molt en especial, amb Juan Vicente Martínez Luciano, destituït pel govern valencià per fer costat (malgrat el seu càrrec de Director General) a les reivindicacions del sector. Podia haver, per entendre'ns, molts punts de desacord entre aquests gestors culturals i els sectors implicats, però el llenguatge que parlaven uns i altres tenia punts de contacte.

A mitjans de la darrerera dècada, però, aquests ponts van trencar-se i s'acceleraren els mecanismes de control, ferris i discriminadors (s'ha arribat a parlar *sotto voce* de llistes negres) tot i que encara no han pogut eliminar del tot la soterrada oposició d'alguns membres del sector que, per raons múltiples, viuen professionalment al marge del poder, com pot ser, sense anar més lluny, el nostre cas. Tanmateix, els qui no tenen tanta sort han hagut d'engolir-se les condicions draconianes i els capricis del responsables polítics, con-

dicions i capricis que descansen en el control gairebé absolut que han reeixit a implantar en el món del teatre valencià.

Com a exemple de l'anterior, un parell de fets. El primer: a la ciutat de València no hi ha cap sala (més enllà d'algunes de les *alternatives*) que funcione sense subvenció o gestió pública. La feblesa del sector, o el caràcter acomodatíci d'una part significativa d'aquest, fa inviable, hui dia, la possibilitat d'obrir un espai veritablement *lliure* de les dependències institucionals. El segon exemple és la desarticulació, el 2010, del Circuit teatral valencià, que coordinava més de mig centenar de sales municipals. El seu caràcter autogestionari i el poder que conferia als programadors i als ajuntaments, al marge del control de la Direcció General, van ser les causes que acceleraren el seu tancament. Com en el cas anterior, la desaparició d'aquest mercat coordinat està tenint greus repercussions en la vida de la professió, i en la creació teatral valenciana.

Hi ha, a més a més, un altre fet molt preocupant i que palesa fins a quin punt la política teatral valenciana es mou al ritme que marca la política cultural de l'actual govern de la Generalitat. Parlem, és clar, del factor lingüístic. I és que quan ens trobem a una passa (si no hi ha marxa enrera) de la desaparició virtual de la Llei d'ús i ensenyament del valencià, que havia guiat la política de normalització lingüística de les institucions, el teatre en català al País Valencià no pot esperar res de bo. Si el que es tracta és de suprimir les línies d'ensenyament en valencià, algú pot esperar polítiques de promoció efectiva del valencià des dels teatres públics? Fet i fet, hi ha més presència del valencià a Ràdio Televisió Valenciana (i els qui la coneguen ja saben que és prou minoritària, però, almenys, les sèries dramàtiques són en valencià) que a Teatres de la Generalitat. Aquest progressiu bandejament de la nostra llengua afecta tots els sectors que són competència d'aquest organisme i compta amb el resignat silenci de part de la intel·lectualitat valenciana (a la qual, en realitat, el teatre no li interessa gran cosa) i amb la més o menys forçada complexitat de la mateixa professió, a la qual no se li atorga cap protagonisme en les decisions que Teatres de la Generalitat pren al respecte.

La producció teatral valenciana durant la dècada

En un panorama com l'acabat de descriure, on el pes del teatre públic és abassegador i el control de les institucions molt fort, la producció teatral valenciana (tant pel que fa a l'escriptura com a les posades en escena) es troba més que mediatitzada, gairebé asfixiada. Si pensem, per exemple, en els as-

pectes lingüístics, ens adonarem de seguida que sense un decidit suport institucional, l'escriptura dramàtica en català té grans dificultats per fer-s'hi present, més enllà (és clar) de les edicions de les obres en tiratges habitualment molt curts, car les companyies sempre preferiran, al remat, estrenar obres en espanyol (o les versions espanyoles d'obres escrites originàriament en valencià) ja que així poden assegurar-se un mercat potencial molt més ampli.

Els qui ens llegiran del Principat estant no han d'oblidar, a més a més, que el teatre català i el valencià ja fa anys que van *separar-se de mutu acord*. Val a dir: els intercanvis, a tots els nivells (d'autors, actors, companyies... potser no és el cas dels directors) i en la llengua comuna, han anat minvant en el darrer quart de segle des d'uns orígens —els anys setanta i vuitanta— on els contactes eren, si més no, esperançadors. Això fa que les companyies del Principat ja s'hagen avesat, de fa anys, a actuar en espanyol a la majoria de les localitats del País Valencià, a la capital en primer lloc. I no parlem de la possibilitat de fer propostes integradores. En aquest cas, l'espectacle *Corrúptia* és un cas insòlit: una companyia catalana (Teatre de l'enjòlit) que posa en escena l'obra d'un dramaturg i periodista valencià (Josep Lluís Fitó) sobre un tema tan *nostre* (tan valencià, volem dir) com el de la corrupció del govern de Francisco Camps. Entre els actors, a més, un valencià. Una obra, en fi, que s'ha representat en català a les dues vores del riu de la Sénia, la qual cosa avui dia no deixa de ser excepcional.

Aquesta obra ens serveix també per posar de relleu les dificultats que una proposta teatral mínimament solvent (és a dir: concebuda amb criteris professionals) té per a consolidar-se a terres valencianes. I és que, en ser una obra política (conscientment pamfletària, dit això sense embuts) la seua programació en els locals teatrals valencians (en més d'un noranta per cent, i no creiem exagerar, de titularitat pública —municipal, provincial o autonòmica—) dependrà de forma pràcticament exclusiva dels responsables *polítics* d'aquests espais. No ens pot estranyar, doncs, que l'obra en qüestió, malgrat haver estat representada a Barcelona encara no s'haja pogut veure a la ciutat de València.

Atesos, doncs, aquests entrebancs, podrem entendre que qualsevol proposta que no es plantege voluntàriament com a *marginal* o *alternativa*, que vulga arribar a un públic ampli, amb una producció mínimament normalitzada i amb un ressò igualment normalitzat, ho tindrà molt més fàcil si renuncia al valencià, si deixa de costat temes polèmics, de caire més o menys polític o crític amb el context concret valencià (la crítica a la societat occidental en el seu conjunt, sempre serà ben vista, en especial si es planteja en termes

molt postmoderns) i si s'embolcalla amb les teles de l'alta cultura o de la tradició festiva autòctona, com ja hem comentat adés.

Una precisió, també, important: parlem de llengua. Hauríem de ser més precisos i parlar de llengua, història i cultura. Perquè, al remat, tant com la llengua, un teatre que pose en valor (sense mitificacions ni mistificacions) la nostra història i la nostra cultura, i que ho faça a més a més en termes crítics, no tindrà acollida en Teatres de la Generalitat, ni distribució normalitzada arreu el País. D'aquesta restricció, per cert, no es lliura ni el propi patrimoni teatral valencià. Lluny ja, molt lluny, d'aquella pretensió, a principis de la dècada, de posar dempeus un *teatre nacional valencià* que recuperés aquest patrimoni (i més lluny, encara, de les propostes dels teatres públics sorgides arran el centenari d'Eduard Escalante, el 1995), les recuperacions del teatre clàssic —òbviament en castellà— no passen de ser recuperacions (modernetes o postmodernes, tant ens fa) allunyades de la necessària reflexió crítica i de la tradició teatral autòctona en català.

Finalment, i per acabar aquesta ullada al teatre que es promociona —i al que s'òbvia— des de les institucions, caldrà afegir que anàloga selecció funciona quan del que es tracta és de programar autors vius, obres de repertori o relectures de peces clàssiques. No esperem en aquest darrer cas, per exemple, cap dramaturgia sobre obres shakespearianes que ens les contextualitzen en terres valencianes... si exceptuem una proposta, breu, sorgida des de la marginalitat: la relectura del *Macbeth* que és *Paco e Isabel* de Paco Zarzoso i Begoña Tena, i integrada a l'obra *Zero responsables*, de la qual en parlarem més endavant. L'ombra de Rodrigo García és entre nosaltres, potser, molt allargada, tot i que els seus imitadors no cauen en el compte que si Rodrigo García visqués al País Valencià faria un teatre ben diferent i, esperem-ho, gens complaent amb el poder nostrat. No hi fa res, als seus seguidors valencians allò que realment els importa és la *maniera*, d'una forma molt semblant a com, fa quaranta anys, els seguidors valencians del teatre èpics interpretaven (interpretàvem) al seu aire la *fórmula* brechtiana. Hem parlat dels clàssics; afegirem que el gran teatre de repertori programat als teatres públics és d'una incoherència digna d'esment: la manca de persones que realment sàpien de teatre en l'equip directiu dels Teatres de la Generalitat fa que es programe en funció dels seus (discutibles) gustos personals o dels dels directors *afins* (no tots els directors valencians tenen les portes obertes als TGV: que li ho pregunten, per exemple, a Carles Alfaro). I sort tindrem si els directors en qüestió són competents i, sobretot, tenen una bona *cultura teatral*... a més de saber dirigir, és clar.

I què passa amb els autors valencians vius als teatres públics? No esperem

de veure damunt les seues taules textos *incòmodes* amb la realitat immediata; textos crítics amb el model social que se'ns està implantant (perquè el problema no és de partits en el poder, sinó de models de societat): ara, més que mai, els responsables de la política teatral valenciana recolzen temes *eterns* i escriptures farcides de cultura i *literatura* (aquesta fascinació mediterrània pel *belcantisme* traslladada al món del teatre), mentre rebutgen el que de rabiosament actual ha tingut sempre el teatre; fins i tot obliden que una de les grandeses de l'art teatral és precisament la seua *caducitat*.

Per això, els qui encara no hem abandonat del tot el vici d'escriure teatre no tenim més remei que buscar-nos la vida, al nostre País o nord enllà, amb desigual sort. En especial si no mantenim relacions fluïdes amb la indústria (o artesanía) teatral catalana o valenciana. Això fa que autors com Manuel Molins o Rodolf Sirera (perdoneu-nos per incloure el nostre nom a la "llista de baixes"), que al Principat o a Madrid, serien noms de *teatre nacional*, o estiguen marginats dels teatres públics o hagen de reivindicar-se i/o reinventar-se cada cop que per fi arriben a l'escena. I que un dels qui signem aquest paper siga molt representat com a *adaptador* i *dramaturg* i no gens com a *autor* per part de les companyies valencianes és un símptoma de la fragilitat del sector. I no diem res de l'escassa presència d'aquests autors, més o menys *consagrats*, als escenaris del Principat.

Pel que fa als autors que encara són joves i plens d'ànim, aquests muntaran les seues peces, amb suport institucional o sense, mitjançant companyies (sovint pròpies) i tot entrant en el joc d'haver de rendibilitzar les seues propostes. Aquesta és l'opció d'un conjunt brillant d'autors actuals, com Carles Alberola, Juli Disla, Roberto Garcia, Chema Cardeña, Paco Zarzoso, Jaume Policarpo, Pedro Montalbán, Jerónimo Cornelles, Jorge Picó, Pasqual Alapont, i un etcètera tan nodrit (perdoneu-nos els obllits) com en permanent estat de vulnerabilitat, perquè la viabilitat de les seues propostes depén, al capdavant, de les institucions més que no pas de la fortalesa de la societat civil i de la demanda teatral. Per cert, i pel que hem dit adés: caldrà insistir-hi que una part substancial d'aquests autors escriuen en espanyol o, si de cas, en totes dues llengües?

Un altre teatre, és possible?

Per cloure aquestes reflexions farcides de subjectivitat, haurem de llançar una darrera ullada al que es cou a l'escena valenciana del 2007 ençà. Més concretament, des del moment que la crisi econòmica ha posat fre a la dis-

baixa pressupostària en grans esdeveniments i en cultura d'aparador de la Generalitat Valenciana. Hi ha hagut, és cert, una recuperació de l'esperit combatiu d'amplis sectors de la professió teatral valenciana. Hi ha també una recuperació del sentit de compromís cívic, social i, fins i tot, polític, del teatre. Autors com els ja esmentats, o d'altres com Arturo Sánchez Velasco, Abel Zamora, Patrícia Pardo, Xavier Puchades o Gabi Ochoa, fan a les taules (i als papers) una permanent reivindicació no sols del seu dret a viure de la professió tot participant d'una política teatral radicalment diferent, sinó també del teatre com a eina per a entendre millor el nostre present i per acarar d'una forma diferent el (magre) futur que ens espera. L'espectacle col·lectiu *Zero responsables*, teatre polític en el sentit més estricte del terme, estrenat el 2010, amb textos d'una dotzena d'autors i la participació de mig centenar de professionals entre actors, autors i tècnics, pot servir-nos d'exemple: pel nombre d'implicats, perquè actuaren sense percebre ningú ni un cèntim i perquè no van tenir por a possibles repressàlies per participar-hi en una obra que denunciava la corrupció i el cinisme del govern de Francisco Camps a través de la història de l'accident del metro de València del 3 de juliol de 2006, que va provocar quaranta-tres morts. Un exemple que no és pas l'únic, és clar: Paco Zarzoso i Lluïsa Cunillé són coautors d'un altre *gran* pamflet: *El alma se serena*, sobre la destrucció del barri valencià del Cabanyal.

Hem tornat al teatre d'urgència? Al teatre com a eina de reflexió, de debat, de crítica? Al teatre com a mecanisme d'intervenció en el món que ens envolta? Les promocions més joves de l'escena valenciana semblen apuntar en aquesta direcció. Fins i tot, i en molts casos, no dubten a exemplificar amb el seu comportament personal això mateix: la dimissió de Jorge Picó com a director artístic del Teatre Principal de Vilanova i La Geltrú, podria ser un exemple d'aquests nous posicionaments ètics. És encara massa d'hora, òbviament, per poder afirmar-ho de forma més rotunda; els símptomes, però, hi són.

Coda

I nosaltres? Els qui signem aquest article continuarem, amb més o menys entusiasme, participant en la vida teatral valenciana —quina altra cosa podríem fer sinó?— Continuarem escrivint un teatre que, amb molta sort, podrem publicar; continuarem investigant sobre el llenguatge teatral i sobre la realitat que ens envolta, des del present sens dubte, perquè li fem cas a Mafalda i ens neguem a dir, com feia son pare, que el nostre temps era millor:

aquest temps que estem vivint és *el nostre temps*, al capdavall. I, així mateix, el nostre teatre el reivindiquem com a *actual*. De forma semblant, continuarem sent crítics —esperem— amb nosaltres mateixos i amb els altres, però sense pretensions de saber-ho tot, d'haver-ho viscut tot, de ser molt millors que els qui just ara comencen la seua trajectòria professional. I és des d'aquesta implicació i des d'aquest apassionament que confiem que s'haja llegit aquest paper. No som ni millors ni pitjors que ningú, si de cas fa alguns anys que ens vam llevar les ulleres i podem veure l'autèntic color de la Ciutat Maragda valenciana; un color que, pel que fa al nostre teatre, no és precisament verd. Ni fa concebre gaires esperances.

València, juliol de 2011

